

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 23 Aralık/December 2020 s. 1-27
DOI:http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut353
Mainz-Almanya/Germany

Araştırma Makalesi/ Research Article

Kazak Türkçesinde "Bes Qaruv" Kavramı Altında Yer Alan Silah Adları

Weapon Names in Kazakh Language Which Under The Concept of "Bes Qaruv"

Öz

Dil, kültürün doğmasına aracı olur. Maddi-manevi kültür unsurları dil vasıtasıyla nesilden nesle aktarılır. Kültür de dilin gelişmesine yardımcı olur. Bir dilin söz varlığı büyük oranda o toplumun kültürü tarafından beslenir. Dil, toplumların inançlarından, dünya görüşlerinden, geleneklerinden, ahlaki değerlerinden, kısacası hayat tarzlarından önemli ölçüde izler taşımaktadır. Dil, bu izleri okuyabilmemizi sağlar.

Bu çalışmada Kazaklar arasında önemli bir kültür mirası olarak kabul edilen Kazak kahramanlarının kullandığı silahların adları incelenmiştir. Diğer silahlardan farklı olarak kahramanların silahlarına özel bir ad verilmiştir: *bes qaruv*. Cesaretin, kahramanlığın, korkusuzluğun ve kuvvetin bir sembolü olarak bes qaruv silahları, Kazak savaş kültürünü yansıtan ve modern dünyada geçmişin unutulmasını önleyen önemli bir hazinedir. Çalışmamızda bes qaruv silahlarının genel özellikleri, işlevleri, sınıflandırması verildikten sonra, her bir gruptaki silah adları örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, silah adları, söz varlığı, savaş araç-gereçleri.

Abstract

Language gives rise to culture. Material and moral cultural elements are transferred from generation to generation through language. Culture helps the language to develop. The vocabulary of a language is largely fed by the culture of that society. Language has significant traces of the beliefs, worldviews, traditions, moral values, in a word, lifestyles of societies. Language allows us to read these traces.

In this study, the names of weapons used by Kazakh heroes, which are regarded as an important cultural heritage among Kazakhs, has examined. Unlike other weapons, the weapons of the heroes are given a special name: *bes qaruv*. As a symbol of courage, heroism, fearlessness and strength, "bes qaruv weapons" are an important treasure that reflects the Kazakh war culture and prevents the forgetting of the past in the modern world. In our study, after the general features, functions and classification of five qaruv weapons were given, the names of weapons in each group were explained with examples.

Keywords: Kazakh Turkish, weapon names, lexicology, war tools.

Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ*

Izmir-Türkiye

Sorumlu Yazar/ Corresponding Author

* Dr.
Izmir-Türkiye
Elmek: urkmezalanur@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2455-6404

Makale Geçmişi/ Article History

Geliş Tarihi: 19.06.2020
Kabul Tarihi: 02.09.2020
E-yayın Tarihi: 15.12.2020

Giriş

Dünya tarihinde savaş olgusu insanlıkla başlar. Kadim toplulukların savaş becerilerinin gelişmesine ön ayak olan en temel sebep, hayatta kalma mücadelesidir. İnsanoğlu yeme, barınma, doğada hayatta kalma, düşmanlardan korunma gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmek için öncelikle avcılık yeteneğini geliştirmiştir. Özellikle Türkler gibi geniş ve çetin koşullara sahip bir coğrafyada yaşayan bozkır toplulukları için “tehlike”; vahşi hayvan saldırıları, diğer toplulukların ani baskınları, yağmalama ve sert iklimden dolayı yiyeceksiz kalma gibi anlamlara gelmekteydi. Böylesine zorlu bir coğrafyada yaşayan eski Türk toplulukları hayatta kalabilmek için kendilerini savunmak, gerektiğinde saldırmak, yeme ihtiyacını karşılayabilmek için avlanmak gerektiğinin farkındaydı. Özellikle diğer bozkır topluluklarının her an gerçekleştirebilecekleri işgal, baskın, yağma tehditleri karşısında daima tetikte olmaları, Türklerin “ordu-millet” olma özelliğinin doğmasına neden olmuştur. Kafesoğlu, Türklerin kadın-erkek, genç-yaşlı demeden herkesin her an savaşabilecek durumda olduğunu, hatta sporlarının ve eğlencelerinin bile askeri egzersizler niteliğinde olduğunu belirtir (1998: 281). Türklerin savaşçılık özellikleri mezar kazılarında ortaya çıkan ve heykelerde tasvir edilen silahlar ile kanıtlanmaktadır (bkz. Kafesoğlu, 1998: 159-161). Bunun yanı sıra savaş ile ilgili araç-gereç adları da en güçlü delillerden sayılabilir. Çünkü sözcükler, bir toplumun maddi-manevi kültürünü yansıtan göstergelerdir. Sözcüklere bakarak, o toplumun inançları, dünya görüşleri, gelenekleri, ahlakî değerleri gibi pek çok konu hakkında bilgiler edinebiliriz.

Türk topluluklarından biri olan Kazaklar 20. yüzyıla kadar göçebe olarak yaşamış halklardan biridir. Yaşanılan coğrafyanın zorlu koşulları ve halkın bu zorluklar için buldukları çözümler, zamanla o halkın karakteri haline gelmektedir. Örneğin, göçebe toplumlardaki özellikle avlanma faaliyetleri onların ileride oluşacak askeri yapılarını da etkilemiştir. Tıpkı tüm göçebeler gibi Kazaklar da toplumun sosyo-ekonomik ihtiyaçları yoluyla askeri hünelerini avcılık temelinde şekillendirip, geliştirmişlerdir (Şayaxmetov-Qaňgalakov, 2012: 69). Neticede Kazaklar yaşadıkları coğrafya sebebiyle savaşçı bir karakter kazanmıştır.

Modern çağda savaş meydanları artık tarihe gömülmüş olsa bile, Kazaklar hala geleneksel kutlamalarla, oyun ve spor etkinlikleriyle atalarının savaşçı özelliklerini anmaktadırlar. Hatta savaş taktiklerinin yanı sıra savaş aletlerini de ata mirası olarak kabul ederler. Bu inanç dillerine de yansımıştır. *bes qaruvın asıñdı* “bes qaruv silahlarını kuşanıp, dört dörtlük oldu” (QÄTS III, 293), *bes qaruvın astı* “teke teke mücadele için gerekli bes qaruv silahlarını kuşandı” (QÄTS III, 293) gibi deyişler halk ağızlarında sıkça kullanılmaktadır. Bu makalede yakın tarihe kadar göçebe özelliklerini devam ettirmiş Kazak Türklerinin “bes qaruv” olarak adlandırdıkları silah adları gösterilecektir.

1. Bes Qaruv

Kazak Türkçesinde genel anlamda savaş aletlerini ifade eden *jaraq* “silah, teçhizat, takım” (KTTTS, 163), *qaruv* “silah; alet edevat” (KTTTS, 296), *qural* “alet; silah, teçhizat” (KTTTS, 337) sözcükleri ve *qaruv jaraq* “top tüfek” (KTTTS, 296), *qaruv sayman* “silah, top tüfek” (KTTTS, 296), *qural jabdıq* “alet; top tüfek” (KTTTS, 337), *qural sayman* “savaş için gerekli olan silah, top tüfek” (KTTTS, 337), *savit sayman* “silah ve zırh takımı” (KTTTS, 473) ikilemeleri mevcuttur. Sıralanan sözcükler içinde en sık *qaruv jaraq* ikilemesi kullanılmaktadır. *jaraq* savaş sırasında savunma ve saldırma amacıyla

kullanılan silahların genel adıdır (KTTTS, 296). *Qaruv* saldırma aletlerini, *jaraq* ise savunma aletlerini ifade etmektedir. Bu adlandırmaları Kazak sözlü edebiyatında önemli bir yeri olan *batırlar jırı* anlatılarında sıkça görmekteyiz. Kahramanlara, kahramanlık anlatılarına, yiğitliğe bir hayli önem veren Kazaklar, kahramanların kullandıkları silahlar için ise *er qaruvı-bes qaruvı* “kahramanların beş silahı” şeklinde özel bir deyiş üretmişlerdir. Kazak Türklerince yaygın olarak kullanılan bu sözdeki *er*, “erkek” anlamının yanı sıra “bahadır, kahraman” manasını da taşımaktadır. “saldırı aletleri” anlamındaki *qaruv* sözcüğü ile birleşerek kahramanların kullandığı silahları bildirmektedir. *bes qaruv* ise bu silahların 5 farklı türünü ifade etmektedir (Sovetova 2009: 38).¹ Her birinin özelliklerine göre gruplandırılan “bes qaruv” kapsamındaki silah türleri aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır:

- 1) Atma işlevine sahip silahlar: *ok* ve *yay*
- 2) Saplama işlevine sahip silahlar: *mızrak*
- 3) Kesme işlevine sahip silahlar: *kılıç*
- 4) Savurma işlevine sahip silahlar: *balta*
- 5) İndirme işlevine sahip silahlar: *topuz*

Bir silahın *bes qaruv* kapsamında kabul edilebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklerden en önemlisi *bes qaruv* silahlarının yalnızca kahramanlar tarafından kullanılmasıdır. Herhangi bir erkek tarafından kullanılan silahlar *qaruv* olarak kabul edilmez. Mutlaka bir kahraman tarafından kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle *batırlar jırı* gibi kahramanlık anlatılarında hem *bes qaruv* söz öbeğini hem de silah adlarını sıkça görmekteyiz. *Bes qaruv* silahlarının bir diğer önemli özelliği, bu silahların saldırı silahları olmalarıdır. Bu silahların tümünün saldırı amacıyla kullanılan türler olması, savaşçılık açısından profesyonel kişiler tarafından kullanılmasından ilgilidir. Ayrıca saldırmak bir çeşit güç göstergesi olarak kabul edilir. Örneğin, hançer güç gösteren bir silah türü değildir. Özellikle savaş meydanında tarafların karşılıklı olarak kullanmasına uygun olmadığından kahramanlar tarafından tercih edilmez, bu nedenle bir kahraman silahı değildir. Kahraman silahı olarak kabul edilmediğinden *bes qaruv* sayılmaz, sadece yardımcı silah olarak değerlendirilmektedir.

Bes qaruv silahları yalnızca savaşlarda kullanılmaktadır. Bazen teke tek mücadelelerde kullanıldığı da görülmektedir. Günlük yaşamda rastlanılmayan, savaş meydanları gibi özel kullanım alanlarına sahip olması sebebiyle *bes qaruv* yüksek dereceli makamlar için bir sembolik değere işaret etmektedir (Axmetjanov, 1996: 46). Örneğin orta asırlarda hükümdarlığın bir nişanı olarak tahta çıkan hükümdara altın kılıç sunuluyordu. Hükümdar bu kılıcı teslim alarak beline takıyordu (Axanbayeva, 2015: 17). Eski Türk kağanlığında idarecilere kağan tarafından altın ok veriliyordu (QEADJ 4, 578).

Bes qaruv silahlarının savaş meydanlarında sırayla kullanılabilecek işleve sahip olmaları dikkat çekicidir. Savaş öncelikle uzak mesafe mücadelesiyle başlar. Bu aşamada kullanılabilecek en iyi silah ok ve yay ikilisidir. Taraflar birbirine yaklaştıkça kısmen atma işlevine sahip olan, ancak ok kadar uzağa gitmeyen, temelde ise saplama

¹Metin Arıkan *Türk Sözlü Kültürü Geleneğinde Ayrıntılar-I “Beş Silah”* adlı çalışmasında bu silahların neden 5 tane olduğunu değerlendirmiştir.

işlevindeki mızrakla savaşıdır. Devamında ise kılıç, balta, topuz gibi silahlar yerini alır (Axmetjanov, 1996: 45). Aslında bu durum savaş sırasında tarafların pozisyonlarıyla, olayların nasıl geliştiğiyle ve mücadele taktiği ile yakından ilişkilidir. Belli bir kullanım sıralaması mantıklı değildir. Nitekim Arıkan (2007) silahların kullanım sırasının her zaman aynı olmadığını savunur.

Bes qaruv kapsamında her bir işlev için bir silah bulunmaktadır. Fakat incelememizde bir silahın birden fazla adlarla anıldığı, çok küçük farklarla birbirlerinden ayrıldığı görülmektedir. Bunlar bir işlevi temsil eden asıl silahların farklı türleridir. Bes qaruv silahlarını aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

2. Bes Qaruv Kapsamındaki Silahlar

2.1. Atma İşlevine Sahip Silahlar

Jebe: “Ok” (KTTTS, 170; QÄTS VI, 253); “Yay okunun ucu, mızrak ucu” (QIÄS, 214; QDMÄS, 105).

Moğolcada *jebe* (<*cebe) “ok ucu; araç; silah” şeklindeki sözcüğe Eski Türk dilinde rastlanılmasa da, sözcüğün Orta Türkçe döneminde görülen *yivig* ve *yivit-* (<*yib- “1.alet, ekipman; 2. sağlamak, donatmak) ile ilgili olduğu düşünülmektedir (EDAL,1527). Clauson sözcüğün *yibi-* (*ibi-/cibi-*) “nemli olmak” eylemi ile kökteş olduğunu savunur (ED, 872). *Yivig* (<*yiv-) “ekipman” sözcüğü genellikle *yivit-* eylemi ile yalnızca Eski Uygur Türkçesinde kullanılmıştır (ED, 875).

Krş. Kırg. *cebe* “Ok”, “Temren”, “Yay” (KS, 196); Ttr. *ceye* “Ok atılan yay” (KTTS, 53); Bşk. *yeye* “yay” (BTS, 725) Hks. *çibe* “dar ve uzun demir uçlu ok” (HTS, 96); Alt. *cebe* “Demir uçlu ok” (ATS, 57).

Kazak Türkçesinde ilk anlamı “ok” olan sözcüğün ok veya mızrak ucu olarak da kullanıldığı görülmektedir. Jebenin *kozijavırın*, *savitbuzar*, *üşqırlı*, *doğal oq* gibi türleri vardır (QIÄS, 214). Bu türler okun büyüklüğüne veya şeklinin yassı, yayvan, yuvarlak olmasına göre adlandırılır.

Er Qosay’dan:

Altı kırılı aq **jebe**

Şıqqan jeri quv töbe

“Altı köşeli ak ok

Çıktığı yer ıssız tepe” (BS 44, 106)

Batır Mamay-Qandı Oraq’tan:

İsadan tuvğan Axmet

Batırlığın ozdırğan

Barğan jerin tındırğan

Aşuvlanğan küninde

Alpıs **jebe** sındırğan.

“İsadan olan Ahmet

Kahramanlığını ispatladı

Hedefini tamamladı

Sinirlendiği bir günde

Altmış ok kırdı.” (BS 40, 333)

Oq: “Ok”, “Kurşun, mermi” (KTTTS, 409; QÄTS XI, 647; QDMÄS, 110).

Bir savaş aleti olarak *ok* çeşitli ritüel ve seremonilerde kullanılmasından dolayı *On Ok* gibi kabile niteleyen bir sözcüğe dönüşerek çok erken dönemde karşımıza çıkmaktadır (ED, 76). Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinin tamamında aynı şekil ile görülen ortak sözcüklerden biridir.

Krş. Trk. *ok*; Trkm. *oq*; Gag. *oq*; KKalp. *oq*; Kmk. *oq*; Nog. *oq*; YUyg. *oq*; Ttr. *uq*; Bşk. *uq*; Hks. *ux*; Azb. *ox*; Ykt. *ox* (EDAL, 1046); Krç.Mlk. *ok* (KMTS, 308); Kırg. *ok* (KS, 587).

Yedigeý Destanından:

Üyden şığıp bara jatıp, alıptıñ **oq**-jayın kördi. Qolına alıp tartıp qaradı. «Beker qorqıp jür ekenmin, küşi özimdey eken, artıq emes» dep, jelip jüre berdi. “Evden çıkıp giderek, alpin okunu ve yayını gördü. Eline alıp gerdi. «Boşuna korkuyorum, gücü benim kadar, daha fazla değil» diyerek hızlıca yürüdü.” (BS 39, 30)

Oraq ve Mamay’dan:

Jılqımenen qosa aydap, “Atını sürerek
Nege ustap almadıñ, Neden yakalamadın
Aqlı kem jalğız jas? Aklı kıt yalnız genç
Öltirvge **oq** atıp, Öldürmek için ok atmış
Ayvan, sağan ne qıldı? Hayvan sana ne yaptı? (BS 40, 109)

Jay: “Yay” (KTTTS, 151; QÄTS V, 560; QDMÄS, 104).

Eski Türkçe *ya* sözcüğünden türeyen (ED, 869) *jay*, Türk lehçelerinde fonetik farklılıklarıyla birlikte hem *ya* hem de *yay* şekli ile görülmektedir.

Krş. Trk. *yay*; Trkm. *yāy*; Azb. *yay*; Gag. *yay*; Özb. *yoy*; YUyg. *ya*; Ttr. *yeye*, *ceye*; Bşk. *yeye*; Kırg. *cay*, *cā*; Krç.Mlk. *caya*; KKalp *jay*; Nog. *yay*; Alt. *cā*, Hks. *çā-jax*; Tv. *ça*; Ykt. *sā*; Çv. *śu* (EDAL, 1532).

Kazak Türkçesinde eski şekil *ya* (>*ja*), müstakil olarak kullanılmasa da *sarja* ve *buharja* gibi silah adlarında saklı kalmıştır (Sızdıqova, 2014: 140). *Sarı* ve *ja* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan *sarja* hem *yay* hem de bu yayın oku anlamındadır (KTTTS, 469; QÄTS XII, 687; QDMÄS, 111). *Sarja* nakışlarla, örneklerle süslenerek yapıldığından veya sarı boya ile boyandığından bu isimle adlandırılmış olmalıdır (Sovetova, 2009: 40). Eski şekil *ya* (>*ja*)’nın kalıntısının görüldüğü *buharja* ise Buhara kentinde işlenmiş olan yay manasında kullanılır.

Qaraqıpsaq Qobılandı Batır’dan:

Bir kezde kezek Qobılandığa keldi. **Sarjanı** tartıp qalğanda teñge qağ bölünip jerge tüsti. Köklen kempir munı körgen soñ kelip: «Äy, sırağım, musılman zattıñ balası ekensıñ. küstiliğınen tüsirgen joqsıñ, diniñniñ asıldığınan tüsirdıñ. Men de seniñ diniñe kirdim, qız Qurtqanı sağan berdim», deydi. “Bir zamanlar Kobılandı'ya geldi. Yayını gerip bıraktığındabozuk para tam ordana bölünüp yere düştü. Köklen Kadın bunu gördükten sonra: «Yavrum, müslüman bir zatın çocuğusun. Güçlü olduğundan düşürmedin, dininin asilliğinden düşürdün. ben de senin dinini kabul ettim, kız Kurtkan'ı sana verdim», dedi.” (BB 36, 10)

Yedigeý Batırduñ Ängimesi’nden:

«Osı künnen bastap atqa şavıp, tav jağalap, nayza salıp, **sarja** tartıp üyrenesiñder jäne künine bir mezigil xannıñ aq ordasına kelip, xanğa tağzım etip, xanımnıñ qolınan dām tatıp turasıñdar», – dedi. “«Bu günden itibaren ata hakim olmayı, dağlara çıkmayı, mızrak atmayı, yay çekmeyi öğrenin ve bir vakit Han'ın ak

ordasını ziyaret edip, Han'a hürmet edip, hanımızın elinden bir şeyler yiyin», dedi.” (BS 39,117)

Sadaq: “Yay” (KTTTS, 458; QÄTS XII, 532; QIÄS, 472; QDMÄS, 110).

Eski Moğolcada **sagadag* (Doerfer 1975: 387; EDAL, 1272) olan şekil, Moğol yazı dilinde yaşamaya devam etmektedir (1972: 236).

Krş. Kırg. *saadak* “Sadak, okluk” (KS, 626); Kmk. *sadaq* “Ok ok kılıfı, okluk” (KuTS, 283); Krç.Mlk. *sadak* “ok”, *sadak caya* “yay” (KMTS, 324); Trkm. *sagdak* “yayın kabı” (TDDS II, 226).

Yayın ilkel şekli olarak da kabul edilen *sadaq* bazı halklar tarafından Mezolit devrinden 17. yüzyıla kadar, Kazaklar tarafından 19. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Günümüzde ise yalnızca spor faaliyetlerinde kullanılır (QIÄS, 472). *Sadak* sözcüğü bazı Türk dillerinde araç gerecin kendisi değil, onun kabını bildirir veya okun tüm ekipmanı ile birlikte genel bir anlamda kullanılır. Oysa Kazak Türkçesinde araç gerecin hem kendisini, hem de ok ile okun kabını bildirir (Sızdıqova, 2014: 139).

Yedigej Destanından:

Xan qasında tuvdi dep,	“Han yanında doğdu diye
Atın xan Nuralın qoydırttı.	Adını han Nuralın koydurdu
Beline sadaq buvdırttı,	Kemerine yay taktırdı
Kökiregi javlı össin dep,	Cesur olun diye
Qaşqan bir javdı quvdırttı	Kaçan bir düşmanı kovdurttu” (BB 39, 32)

Ertegeji Şora Batır’dan:

Şora eki jastan ötken soñ,	“Şora iki yaşını geçtikten sonra
Bes jasına jetken soñ,	Beş yaşına ulaştıktan sonra
Naq bes jasqa kelgende,	Tam beş yaşına geldiğinde
Sadaq buvdı beline.	Yay koydu kemerine” (BB 45, 42)

Mıltık: “Tüfek, silah” (KTTTS, 391). “Dipçiği olan savaş aleti”, “Atma işlevine sahip bes qaruvdan biri” (QÄTS XI, 408).

Doerfer bu sözcüğü Tel. *multa*, *milta* “silah atışı”, Ttr. *piltä* “fitil, sigorta” (< Ar. *Fitile*) sözcüklerinden türetir. Ayrıca Moğolca *bilta* sözcüğünün varlığına işaret etse de bu türemenin ses açısından olası olmadığını ifade eder. Ona göre, sözcüğün Poppe’nin Rusça *vintovka*’dan türediğine dair görüşü kusurlu olsa bile, daha doğru bir açıklamadır (1975: 307). Räsänen sözcüğün kökenine dair **biltä* (Frs. *fatila*) “fitil, ateşleyici” + *ok* “ok” şeklinde bir açıklama yapmıştır (1969: 337). Kazaklarda *bilte* (*pilte*) *multık* şeklinde bir kullanım da vardır. Kazaklar tarafından yapılan, pamuktan yapılmış fitille ateş alan, zembereksiz *multık* türüne bu ad verilir (Axanbayeva 2015: 60)

Krş. Ttr. *multık* (KTTS, 193); Bşk. *multıq* (BTS, 415); Krç.Mlk. *multık* (KMTS, 297); Kırg. *multık* (KS, 565), *mntık* (KS, 566); YUyg. *miltıq* (YUTS, 273); Özb. *miltıq* (ÖTS, 293); Hks. *mltık* (HTS, 301); Alt. *mltık* (ATS, 134).

Kazaklar miltığı 17. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlamışlardır. Barutun atış gücü sebebiyle zamanla bes qaruv silahlarından yay ve okun yerini almıştır (QEADJ 4, 430). Kazak sözlü halk edebiyatı ürünlerinde miltığın *jezayır*, *quldır-mamay*, *qozıkeş*, *şamqal* olarak adlandırılan türleri bulunmaktadır. Bu türler ilkel sayılabilecek özelliklere sahiptir. Sonraları ise Avrupa’da mermili miltıklar ortaya çıkmıştır. Kazaklar da tetiği, mermisi olan bu yeni tür miltığı *berdenke* olarak adlandırmışlardır (QEADJ 4, 431).

Qobilandı Batır’dan:

Miltıqqa uşqan at kördi,	“Miltığa doğru uçan at gördü,
Bülingen talay zat kördi.	Bozulmuş birçok eşya gördü.
Qazıqtıñ tübin qarasa,	Kazıqtıñ dibine baktığında,
Qarı boyı xat kördi,	Uzunca bir mektup gördü,
«Men – Qurtqa» degen at kördi.	«Ben, Kurtka» diye bir ad gördü.” (BS 37, 179)

Toqsan Üyli Tobır’dan:

Qarağay nayza patırlap,	“Çam muzrağı patırdarak,
Miltıq oğı şatırlap,	Miltık oku çatırdarak,
Äraket penen zeñbirek	Hareketle top,
Tus-tusınan atıptı.	Dört bir yandan patladı.” (BS 43, 112)

2.2. Saplama İşlevine Sahip Silahlar

Nayza: “Mızrak” (KTTTS, 395). “Teke tek mücadeleler döneminde kullanılan silah namlusunun ucuna bağlanan keskin alet” (QÄTTS, 64). “Ucu şiş demirden yapılmış, uzunca bir ağaç sapı olan atmalı bir savaş aleti” (QDMÄS, 109-110).

Nayza (< Frs. *nāy*) için *krş.* Trk. *nayza*, KKalp. *nayza*, Kırg. *nayza* (Eren, 213).

Kazaklar tarafından 20. yüzyıla kadar kullanılan *nayza* taş devrinde ortaya çıkmıştır. İlk olarak uç kısmı sivriltilmiş sopalardan, sonraları da uzunluğu 1,5-2 metre olan ağaç saplara metal sivri uç yerleştirilerek yapılmıştır (QİÄS, 429). Kazak Türkleri *nayzayı* rengine, şiddetine, yapıldığı ağaca göre adlandırmıştır: *ak nayza* “oku çelikten yapılarak, çoğunlukla iki köşeli, biraz yassıca olan mızrak türü” (QÄTS XI, 456); *kök nayza* “okunun şiddetine göre mavi görünüştaki çelikten yapılan mızrak” (QÄTS XI, 457); *qızıl nayza* “sapı kırmızı boyanmış mızrak” (QÄTS XI, 457); *emen nayza* “sapı meşe ağacından yapılmış mızrak” (QÄTS XI, 457); *qayıñ nayza* “kayın ağacından yapılan mızrak” (QÄTS XI, 457); *qarağay nayza* “çam ağacından yapılan mızrak” (QÄTS XI, 457); *bolat nayza* “çelikten yapılmış mızrak türü”; *jebeli nayza* “saplamaya yarayan ucu sivri demirden yapılan mızrak” (QÄTS XI, 457).

Kissa-i Nārıktıñ Uğlı Şora Batır’dan:

Batır şora qutırdı	“Kahraman Şora kudurdu
Aq nayzağa tükirdi	Ak mızrağa tükürdü
Qaytadan şığıp dem alıp	Tekrar tekrar nefes alarak
«Kel, babam»,-dep umtıldı	«Gel, dedem» diye atıldı” (BB 45, 204)

Oraq Biläh Mamay Batırdıñ Xıkayası’ndan:

Laşın qustay tüyilip	“Doğan gibi tutup
Qolına aldı nayzasın	Eline aldı mızrağı
Qırıq kisimenen sol jerde	Kırk kişiyle orada
Salıptı javğa urıstı	Mücadeleye koyuldu” (BB 40, 16)

Süñgi: “Süngü” (KTTTS, 497). “İki ucu köşeli, demir veya çelikten yapılmış ağaç saplı mızrak türü” (QÄTS XIII, 427). “Köşeli, ucu sivri, demirden çelikten yapılan ağaç saplı alet” (QDMÄS, 111).

Eski Türkçe *sünü* (*sünüg*) şeklindeki sözcük, Clauson tarafından *sün- fiilinden türetilmiştir (ED, 834). Sözcük çağdaş Türk lehçelerinde yaşamaya devam etmektedir.

Krş. Trk. *süngü*; Trkm. *süñi* (TDDS II, 292); Azb. *Süngü* (ADİL IV, 170); Gag. *süngü* (GTS, 228); Ttr. *söñgë* (KTTS, 241); Bşk. *höñgö* (BTS, 212); Kmk. *süngü* (KuTS, 305); Krç.Mlk. *süngü* (KMTS, 358) Ykt. *ünüü* (TSS, 190); Çv. *sänä* (Eren, 379).

Süñgi, Kazak Türkçesinde kullanılmaya devam etse de yerini büyük ölçüde *nayzaya* bırakmıştır. Süngü yakın mesafe savaşlarında, yüz yüze verilen mücadelelerde kullanılmakta olup, *nayzadan* daha uzun bir türdür. Ayrıca iki ucu çok sivri olup, zırhı delmek için tasarlanmıştır (Axmetjanov 1996: 67). Rengine göre *ak süñgi* “çelikten yapılan süngü” ve *kök süñgi* “çelikten yapılan pahalı süngü” (QÄTS XIII, 428) olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır.

Er Tarğın’dan:

Bir vaqıt bolğanda	“Bir vakit olduğunda
Tolğadı batır nayzanı	Salladı bahadır mızrağı
Jalğız javmen oynadı	Tek başına düşmanla eğlendi
Javdı erkine qoymadı.	Düşmanı serbest bırakmadı
Köterip salğan kök süñgi	Kaldırdığı gök süngüyü
Tiride qanğa toymadı.	Canlı kana doymadı.” (BB 44, 45)

Qarabek Batır’dan:

Qarabektiñ süñgisi	“Qarabek'in süngüsü
köbikti qanğa bilğandı-ay.	Köbik'i kana buladı
Qalmaqtan kelgen avır qol	Kalmuktan gelen tehlikeli ordu
Ärmen-bermen ırğaldı-ay.	Öteden göründü.” (BB 44, 328)

2.3. Kesme İşlevine Sahip Silahlar

Almas: “Kaliteli, sert metalden yapılan keskin alet” (QÄTS I, 438).

almas sözcüğü *qılış* ile birleşerek bes qaruv silahlarından birini oluşturmaktadır. *Almas* kılıcın yapıldığı madde olsa da, özellikle halk anlatılarında kılıcın keskinliğini ifade eden niteleyici bir unsur veya kılıcın keskin biri türü olarak anılmaktadır. Kılıcın yanı sıra Kazak Türkçesinde *almas kezdik*, *almas qanjar*, *almas semser*, *kök almas* gibi silah

adları da karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanımlarda da *almas* “keskin” anlamını vermektedir (QÄTS I, 439). *Almas*’tan yapılan kılıçlar yaralama kuvvetine göre ak, kızıl, kök gibi renk adlarıyla kullanılırlar (Axanbayeva, 2015: 29).

Oraq ve Mamay’dan:

-Osı atamnan qalğan **aq almas** qayda de. Ol aytar «Mına turğan ğoy» der, sen sonda ayt «Mağan körsetşi de». “-Bu atamdan kalan kılıç nerede, de. O söyler: «İşte burada» sen de o zaman şöyle de «Bana göster».” (BB 40, 284)

Qarabek Batır’dan:

Sırın ayttı Qarabek	“Sırrımı söyledi Karabek
Jorğadan artıq, qarağım	Rahvan attan başka, evladım
Aqqula attıñ jürisi-ay	Faydasız atın yürüyüşü
Qara tasta kesedi	Kara taşı keser
Ağañnıñ almas qılışı-ay	Ağabeyinin kılıcı” (BB 44, 392)

Qılış: “Kılıç” (KTTTS, 347). “Çelikten yapılan keskin yüzlü, uzunlamasına gelen, saplı bir alet” (QÄTS X, 550; QDMÄS, 109).

Clauson sözcüğün kökenine ilişkin bilgi vermemiştir. Nişanyan ise sözcüğün *kıl-* “işlemek” eyleminden +*İç* ekiyle türetilmiş olduğunu ileri sürmektedir.² İlk örneklerinin Orhun yazıtlarında görüldüğü *kılıç* sözcüğü tüm lehçelerde yaşamaktadır.

Krş. Trk. *kılıç*; Trkm. *gılıç*; Azb. *gılıç*; Gag. *kılıç*; Özb. *qılıç*; YUyg. *Qiliç*; Ttr. *qılıç*; Bşk. *qılış*; Kırg. *kılıç*; Kmk. *qılıç*; Krç.Mlk. *kılıç*; KKalp *qılış*; Nog. *qılış*; Hks. *xılış*; Alt. *qılıç*; Tv. *xılış*; Ykt. *kılış* (EDAL, 636).

15. yüzyıldan beri Kazaklar tarafından kullanılan kılıçların kabzaları kemik, boynuz, ağaç gibi materyallerden, kesici tarafı ise çelikten yapılmıştır (QEADJ 4, 165)

Qissa Nârikbay-Şora’dan:

Aspahandı aq semser[di]	“İsfahanlı ak kılıcı
Alqımınan saladı.	Boğazına salladı
Kesip basın aladı,	Başını kesti,
Öşpendi javım osı dep,	O benim kindar düşmanım deyip
Qılıştıñ qanın jaladı.	Kılıcının kanını yaladı.
Attanıp ketti er şora,	Atına binip gitti Şora
Älibiy jatıp qaladı.	Alibey yatıp kaldı.” (BS 45, 205-206)

Qobilandı Batır’dan:

Qazan degen ersiñ sen,	“Kazan denilen ersin sen,
Jön bilmegen sersiñ sen.	Yönü olmayan dertsin sen.

² <http://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C4%B1%C4%B1%C3%A7>, 05.06.2020.

Köziñdi sal oynıma,	Gözünü oyunuma çevir,
Qılış tiyer moyñıña,	Kılıç degecek boynuna,
Qan sorğalar qoyñıña,	Kan dökülecek koynuna,
Ataña nälet, it Qazan,	Atana lanet, it Kazan,
Basılmağan esersıñ.	Dinmeyen kaçksın. (BS 38, 72-73)

Semser: "Bir tür kılıç, Acem kılıcı", "Eskrimde kullanılan bir tür kılıç, epe" (KTTTS, 478-479). "Çelikten yapılan ikiyüzlü keskin kılıç" (QÄTS XIII, 150; QDMÄS, 111).

Farsça *şimşir* "kılıç" (Steingass, 1998: 760) sözcüğünden alınmış, Kazak Türkçesinin karakteristik ses özellikleriyle *semser* değişimine uğramıştır (ş > Kzk. s).

Eski dönemlerde kullanılan düz, ikiyüzlü kılıç semser olarak adlandırılmaktadır. Semserler kesme işlevi yanı sıra biçme işlevine de sahip silah türleridir. İlk olarak kısa, sonradan uzun şekilli semserler yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde at sırtında kullanıma da uygun olması amacıyla semserler inceltilmiş ve kısaltılmıştır (Axmetjanov, 1996: 70-73).

Qaraqıpsaq Qobilandı Batır'dan:

Taybuvrıl atqa minedi	"Tayburıl ata biner
Üstine savıt kiyedi	Üstüne zırh giyer
Beline semser iledi	Beline kılıç bağlar
Alladan medet tiledi.	Allah'tan yardım diledi." (BB 36, 22)

Mırza Yedigey Batır'dan:

Qolına ötkir bir **semser** alıp, sol qazğan jeriniñ işine kirip, jasırınıp jatadı, üstün şöppen javıp. "Eline keskin bir kılıç alıp, kazdığı yerin içine girerek gizlendi, üstünü otlarla kapattı." (BS 39, 55)

Zulpıqar: "Zülfikar" (KTTTS, 203). "İnanca göre nitelikli, kutsal kabul edilen iki yüzü olan kılıç." (QDMÄS, 106)

Arapça bir sözcük olan *zulpıqar* (Trk. zülfikar) Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği ucu ikiye ayrılmış kılıcın adıdır (TDK Türkçe Sözlük).³ Dini anlatılarda gökten düşen dört kılıçtan (QÄTS X, 552) biri olduğuna rivayet edilir. Kazak Türkçesi anlatılarında ise çok seçkin, keskin bir kılıcın adıdır (QÄTS VII, 165).

Er Qosay'dan:

Janındağı zulpıqar ,	"Yanıdaki Zülfikar,
Siltese jan qalmas pa?	Yöneltse can kalmaz mı?
Suvırıp aldı bolattı,	Çekip aldı çelik silahı
Siltegen jerin qanattı.	Yönelttiği yeri kanattı. (BS 44, 103)

³<http://sozluk.gov.tr/?fbclid=IvAR0X5Z7mJ6GTseqpS2oVn7vD3QVvZDbII1oq-vNib6Qey2xUbnlEjRh7E-c>, 25.05.2019.

Er Qosay'dan:Atamnan qalğan **zulpıqar**,

“Babamdan kalan Zülfikar

Babamnan qalğan **zulpıqar**,

Atamdan kalan Zülfikar

Qarıs qara jerinde

Çok yakın yerinde

Qırıq muñ erdiñ qunı bar.

Kırk bin adamın değeri var.” (BS 44, 106)

Aldaspan: “Kavisli, kısa, uç bölümü geniş, kabzasına doğru daralan bir tür kılıç, pala” (KTTTS, 41). “teke tek çatışmada kullanılan kılıç” (QDMÄS, 102).

Yassı, yayvan ve kinsız bir kılıç türü olan aldaspan, çok ağır olduğu için yalnızca kuvvetli kahramanların kullanabileceği bir silah türüdür. Bu sebeple halk arasında gücün ve kuvvetin sembolü olmuştur (QEADJ 1, 156).

Er Qosay'dan:

Aldaspan avır kılış suvirğan,

“Aldaspan gibi ağır kılıcı çektı,

Ajalğa qarsı jügirgen,

Ecele karşı koştı,

Aqtaban aruv torı at jaylağan

Aktaban güzel doru at otladı

Aldaspan avır qılış baylağan

Aldaspan ağır kılıç bağladı.”(Axmetjanov

1996, 73)

2.4. Savurma İşlevine Sahip Silahlar

Balta: “Balta” (KTTTS, 77). “Kadim savaş aleti. Başı metalden, sapı ağaçtan yapılır.” (QİÄS, 101). “Bir tarafı keskin olan, biçmeye ve parçalamaya yarayan saplı bir alet” (QÄTS II, 2011: 691).

Clauson sözcüğün kökenine ilişkin bilgi vermemiş, Türkçenin erken döneminde *baltu*, *balto* “savaş baltası” şeklinde kayıtlandığını belirtmiştir (ED, 333). Sonraki dönemlerde *baldu*, *balta*, *paltu*, *paldu*, *malta*, *patla* gibi şekilleri görülmektedir. Ayrıca bkz. Moğolca *balta*, *baltu*; Tunguzca *balta* (Räsänen, 1969: 61). *balta* şekli Doerfer’e göre Moğolcanın etkisidir (1963, 199). Karadoğan (2013) ise *balıg* “yaralı” ve *balık* “yaralanmak” sözcükleri vasıtasıyla bir *bal- fiiline, *ban-* ve *bat-* fiillerinin kıyaslanmasıyla da *ba- köküne ulaşır. Ona göre *balta* <ba-l-tu şeklinde bir gelişim sonucu meydana gelmiştir.

Krş. Trk. *balta*; Azb. *balta*; Trkm. *palta*; Özb. *bolta*; Ttr. *balta*; Bşk. *balta*; Kırg. *balta*; Krç.Mlk. *balta*; Kmk. *balta*; KKalp. *balta*, Nog. *balta*; Hks. *baltı*, *malta*; Tv. *ba’ldi*; Ykt. *balta*, *baltısax* (EDAL, 898).

Kazaklar baltayı savaş aleti olarak 19. yüzyılın sonuna kadar kullanmışlardır. Bu baltaların başı çelikten veya demirden, sapı ise sert ağaçlardan yapılırdı. Tıpkı diğer kesici aletlerde olduğu gibi baltaların da sapı altın, gümüş ve değerli taşlardan süslemelerle işlenirdi. (QEADJ 1, 398)

Qarasay, Qazi'den:

Özderi atın baptasın.

“Kendileri atı besleyip büyütsün,

ekiden tulpar at alsın.

İki tane tulpar at alsın

emenge saptap **baltasın**,

Meşe ağacına saplayıp baltasını,

Azığına malta⁴ alsın, *Azık olarak malta alsın."* (BS 41, 228)

Qarasay, Qazi'den:

Dosın izdep ekevi, *"Dostunu aradı ikisi,*
basın koydı **baltağa**, *Başını baltaya koydu,*
Janın saldı ortağa. *Canını ortaya koydu.*
Erdiñ soylı bolğan soñ, *Kahramanın soylu olduktan sonra*
Bular javdan qorqa ma?! *Bunlar düşmandan korkar mı?"* (BS 42, 349)

Aybalt: "Uzun saplı, yarım ay şeklindeki balta, teber" (KTTTS, 29); "Uzun saplı, keskin yüzlü, yarım ay şeklindeki savaş aleti" (QÄTS I, 134); "Cengaverin teke tek düelloda kullandığı savaş aleti." (QİÄS, 18). "Uzun saplı, keskin yüzlü, yarım ay görünüşündeki savaş aleti." (QDMÄS, 102).

Orta Asya ve Kazakistan'da 14.-15. yüzyıllarda kullanılmaya başlanan aybaltalar başlarda koçboynuzu oymalarıyla süslenmekteydi (QDMÄS, 102). Aybaltaların başı metalden yapılmış olup, uzunluğu 70-90 cm kadardır (QİÄS, 18).

Er Şora'dan:

Qiyalsa da Näreikbay *"Zorlansa da Nerikbay*
Tappadı sözdüñ amalın. *Çaresini bulamadı*
Oylanadı bayğus şal, *Düşünecek biçare ihtiyar*
Aybaltasın qolğa alıp, *Aybaltasını eline alıp,*
Kiyedi savıt jarağın *Giyecek zırh takımlarını."* (BS 45, 254)

Batır Mamay-Qandı Orağ'tan:

Aybaltasın köterip, *"Aybaltasını kaldırıp,*
Qara tasqa uradı. *Kara taşta vurur*
Qara tasın qoparıp, *Kara taşı parçalayıp*
Köbin alıp tastadı. *Çoğunu atıp bıraktı"* (BS 40, 352)

2.5. İndirme İşlevine Sahip Silahlar

Şoqpar: "Çomak, sopa, topuz" (KTTTS, 642); "Bir başı yuvarlak gelen, ağaçtan yapılan el aleti." (QDMÄS,112).

Tietze, Türkiye Türkçesinin erken döneminde *çokmar* (<Çağ. *çağmar*) şekline şekil ve mana açısından çok benzeyen *çokmak* sözcüğünü gösterir (2002: 528). Räsänen, sözcüğün Moğolca *çoki-* "vurmak" filinden türediğini savunur (1969: 115).

Krş. Ttr. *çuqmar* (KTTS, 69); Bşk. *suqmar* (BTS, 540); Kırg. *çokmor* (KS, 278); Hks. *sohpar* (HTS, 454).

Qaraqıpsaq Qobilandı Batır'dan:

⁴ Çökelekten sıkılarak yapılmış yuvarlak kurt (KTTTS, 366).

Qolındağı **şoqparmen** "Elindeki topuz ile
Munı da qağıp tastadı, Bunu da parçaladı
Jañadan qayrat bastadı. Yeniden kuvvet başladı" (BB 36, 61)

Oraq Bilen Mamay Batırdıñ Xikayası'ndan:

Soñğı urğanda **şoqparı** Son vurduğunda topuzu
Bit-şıt bolıp sınadı. Paramparça olup kırıldı
Endigi kezek seniki, dep, Şimdi sıra sende, deyip
Qarasay qarap turadı. Bakıp kaldı. (BS 40, 36)

Kürzi: "Gürz" (KTTTS, 260). "Ağır olması için baş tarafına kurşun koyulan topuza benzer bir silah" (QÄTS VIII, 556)

Kazak Türkçesinde *gurzi* (KTTTS, 113) şekli de bulunmaktadır. Farsça *gurz* (Tietze, 2009: 217) sözcüğünden alıntıdır.

Krş. Trk. *gürz*; Azb. *gürz* (ADİL II, 315); Trkm. *gürzi* (TDDS I, 514); Özb. *gurzi* (ÖTS, 166); Kırg. *kürzü* (KS, 542); Bşk. *körsö* (BTS, 299).

Şokparın demirden yapılmış türüdür. En ağır silahlardan biridir. Sözcüğe kahramanlık destanlarında ve dini anlatılarda rastlanmaktadır (QDMÄS, 104).

Qambar Batır'dan:

Eregisken kisiñniñ "Düşman olan adamın
Jüregin mayday şağayın; Yüreğini yaralayayım,
Etin itke jegizip, Etini köpeğe yedirip,
Süyegin örtep jağayın; Kemiğini yakayım,
Betiñe birew qarasa, Yüzüne biri bakarsa,
Kürzimen urıp sabayın. Gürz ile vurup döveyim." (BS 43, 148)

Qambar Batır'dan:

Şıday almay bul sözge, "Katlanamayarak bu söze,
Qaharğa minip Qaraman Öfkeyle binip Karaman,
Jın urğanday julqındı. Cın çarpmış gibi sarsıldı.
«Äwmin» dep qalmaqtar, «Amin» diyerek Kalmuklar,
Kürzisin alıp qolına Gürzleri alıp eline,
Urayın dep umtıldı. Vurmak için ileri atıldılar." (BS 43, 161)

Sonuç

1. Bir toplumun yaşadığı bölge, o toplumun hayat tarzını ve karakterini şekillendirir. Eskiden göçebe olan Kazaklar, bozkır kültürünün de etkisiyle avcılık ve savaşçılıkta bir hayli gelişmişlerdir. Onların savaş tekniklerinin ve silah kullanımındaki

maharetlerinin *bes qaruv* şeklinde kalıplaşan sözcük grubunda tezahür ettiği görülür. Bes qaruv, Kazak kahramanlarının kullandığı saldırı silahlarıdır. Ancak, her saldırı silahı bu kapsamda yer almamaktadır. Bir silahın bes qaruv olarak kabul edilmesi için sadece kahramanlar tarafından kullanılması ve ağır olması gibi bir takım özelliklere sahip olması gerekir. Örneğin kılıç bu özelliklere sahipken, bıçak ve bıçak türünden olan kesiciler bes qaruv kapsamında değerlendirilmez.

2. Bes qaruv sözcük grubunda bes (beş) sayısı bu kapsamdaki silahların işlevlerine göre *atma*, *saplama*, *kesme*, *savurma*, *indirme* olmak üzere 5 grupta toplanmasına işaret etmektedir. Her bir işlev için bir silah türü bulunur.

Tablo 1: Kazak Türkçesinde Bes Qaruv Kapsamında Yer Alan Silah Adları

Silahın İşlevi	Silahın Türü	Kazak Türkçesindeki Adları
Atma	Ok ve Yay	Oq (ok) Jay (yay) sadaq (yay)
	Tüfek	Mıltıq
Saplama	Mızrak	Nayza Süñgi
Kesme	Kılıç	Almas Qılış Semser Zulpıqar Aldaspan
Savurma	Balta	Balta Aybalta
İndirme	Topuz	Şoqpar Kürzi

3. Bes qaruv içinde yalnızca atma işlevinde iki farklı silah türü bulunmaktadır. *Ok-yay* ikilisi en eski savaş aletlerindedir. Kazaklar arasında 17. yüzyıldan sonra kullanılan *multık* ise ok ve yayın yerini alan barutlu bir silah türüdür.

4. Bes qaruvdaki silahların adlandırılmaları için hem Türkçe kökenli hem de alıntı sözcükler kullanılmaktadır.

5. Aynı silah türü için birden fazla ad verilse de, bunlar küçük farklarla birbirinden ayrılmıştır. Örneğin *süñgi* ve *nayza* saplama işlevine sahip silahlardır. İlki Türkçe kökenli, ikincisi de alıntı olan bu iki sözcük mızrak için kullanılmasına rağmen, *süñginin* *nayzadan* daha uzun olması gibi aralarında ayırt edici fark bulunmaktadır. Aynı şekilde *balta* ve *aybalta* genel olarak balta için kullanılırsalar da şekil bakımından farklı olmalarından dolayı farklı sözcüklerle adlandırılmıştır.

Kısaltmalar

Alt: Altay Türkçesi
Azb: Azerbaycan Türkçesi
Bşk: Başkurt Türkçesi
Çag: Çagatay Türkçesi

Çv: Çuvaş Türkçesi
Gag: Gagauz Türkçesi
Hks: Hakas Türkçesi
Kırg: Kırgız Türkçesi

KKalp: Kara Kalpak Türkçesi	KMTS: Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü
Kmk: Kumuk Türkçesi	KS: Kırgız Sözlüğü
Krç.Mlk:Karaçay Malkar Türkçesi	KTTS: Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü
Nog: Nogay Türkçesi	KTTTS: Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü
Özb: Özbek Türkçesi	KuTS: Kumuk Türkçesi Sözlüğü
Tel: Teleüt ağzı	QÄTS: Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi
Trk: Türkiye Türkçesi	QÄTTS: Qazaqşa Äskeri Terminderdiñ Tüsindirme Sözdigi
Trkm: Türkmen Türkçesi	QDMÄS: Qazaq Dästürli Mädeniyetiniñ Entsiklopediyalıq Sözdigi
Ttr: Tatar Türkçesi	QEADJ: Qazaqtıñ Etnografiyalıq Kategoriyalar, Uğımdar men Atavlarınıñ Dästürli Jüyesi Entsiklopediya
Tv: Tuva Türkçesi	QIÄS: Qazaqstan Iqşam Entsiklopediyalıq Sözdik
Ykt: Yakut Türkçesi	ÖTS: Özbekçe-Türkçe Sözlük
YUyg: Yeni Uygur Türkçesi	TDDS: Turkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi
	TSSS: Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük
	YUTS: Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü

Kaynaklar

- Axanbayeva, S. E. (2015). *Qaruv-Jaraq Atavlarınıñ Lingvomädeni Sipatı (Batırlar Jırı Mätini Negizinde)*. Yüksek Lisans Tezi. Pavlodar: Qazaqstan Respvblikası Bilim jäne ğılım ministrliğı İnnovaciyalıq Evraziya Universiteti.
- Axmetjanov, Q. (1996). *Jarağan Temir Kiygender Batırlardıñ Qaruv-Jarağı, Äskeri Öneri, Salt-Dästürleri*. Almatı: Dävir Baspası.
- Amanjolov, K., Tasbolatov, A. (1999). *Qazaqşa Äskeri Terminderdiñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Bilim.
- Arıkan, M. (2007). Türk Sözlü Kültür Geleneğinde Ayrıntılar-I "Beş Silah". *I. Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri TİKA*. Ankara, C. I, s. 147-151.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti* (2006). Bakı: Şərq-Qərb, C. II, IV.
- Babalar Sözi. Jüz Tomdıq* (2006). Astana: Poliyant. C. 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Doerfer, G. (1963). *Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH. C. I.
- Doerfer, G. (1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH. C. IV.
- Gaydarci, G.A. vd. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. (Rusçadan Akt. İsmail Kaynak, A. Mecit Doğru). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gürsoy-Naskali, E., Duranlı, M. (1999). *Altayca Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Gürsoy-Naskali, E. vd. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karadoğan, A. (2013). Balta Kelimesinin Kökenine Dair. *Dil Dergisi*. S. 159, ss. 5-11.
- Koç, K. vd. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Qazaq Dästürli Mädeniyetiniñ Entsiklopediyalıq Sözdigi* (1997). Ed. Ğ. Xalıqulı. Almatı: Sözdik-Slovar.
- Qazaq Ādebi Tiliniñ Sözdigi. On Bes Tomdıq* (2011). Almatı: Til Bilimi İnstitutı. C. I, II, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII, XIII.
- Qazaqstan Iqşam Entsiklopediyalıq Sözdik* (2005). Ed. B. Ayağan. Almatı: Qazaq Entsiklopediyası
- Qazaqtñ Etnografıyalıq Kategoriyalar, Uğımdar men Atavlarınıñ Dästürli Jüyesi Entsiklopediya* (2011). Almatı: DPS. C. 1, 4.
- Necip, E.N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Rusçadan Çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Vörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sızdıqova R. (2014). *Sözder Söyleydi (Sözderdiñ Qoldanılıw Tarixinan)*. Köptomdıq Şıǵarmalar Jiynaǵı-Räbiǵa Sızdıqova (Haz. O. Jubayeva). Almatı: «El-şejire»
- Sovetova, Z. S. (2009). Qaruv-Jaraq Atavlarınıñ Etnolingvistikalıq Sipatı. *Til Bilimi*. S. 1, ss. 38-41.
- Starostin, S.A., Dybo, A.V., Mudrak, O.A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden-Boston: Brill.
- Steingass, F. (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Şayaxmetov, B. Ş., Qanǵalakov, M. S. (2012). Qazaqtñ Āskeriy Öneri. *VESTNIK JGU İM. İ. JANSUROVA*, S. 1, ss. 68-71.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. İstanbul: Simurg. C.1,
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Wien: Osterreichischen Akademie der Wissenschaften. C.2.
- Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü* (2015). Aşgabat: Ylym. C. I, II.
- Üşenmez, E. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yudahin, K.K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu.

İnternet Kaynakları

www.nisanyansozluk.com

<https://sozluk.gov.tr>

Dede Korkut

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt 9 Sayı 23 Aralık 2020 s. 1-27